

Ana Rakovec
Univerza v Ljubljani

Metamorfoza drugosti in sodobni slovenski roman

Književnost od nekdaj predstavlja prostor srečevanj številnih oblik drugosti. V sodobnem času v ospredje vse pogosteje stopa zavedanje o konceptih mnogosti in raznovrstnosti, saj je naša nova perspektiva sveta vse bolj odprta za raznolikosti. Sveta ne doživljamo več kot hierarhično urejenega monolita (Tokarczuk, 2022, 15), kar se jasno odraža tudi v sodobnem slovenskem romanu. Postmoderna dinamika in z njo povezani družbeno-kulturni premiki ter nove etične težnje namreč vse intenzivneje usmerjajo pozornost ne samo k raziskovanju novih načinov upovedovanja drugosti v sodobnih pripovedih, temveč tudi k spremenjeni pozornosti do razumevanja drugosti.

V članku¹ raziskujem vprašanje metamorfoze drugosti v treh sodobnih romanih, ki jih poleg literarne kvalitete družijo žanrska in tematska podobnost. Gre za dva sodobna slovenska romana, *Starec in jaz* (2017) Sarivala Sosiča in *Po celi ravnini pod nebom* (2022) Jane Putrle Srdić, ter sodobni kubanski roman *Tišine* (1999) Karle Suarez.² V prvem delu razprave je z ozirom na postklasično teorijo pripovedi podan širši sociološko-filozofski metodološki okvir razumevanja metamorfoze drugosti, ki ga v nadaljevanju s primerjalno metodo apliciram na omenjene sodobne romane. V analizi želim odgovoriti na vprašanje, kako se danes, v času postmoderne fluidnosti in ekspanzivnosti, v sodobnem (slovenskem) romanu upovedujejo najbolj raznolike pojavnosti drugosti in kakšen je spremenjeni odnos do podrejene entitete.

Koncept drugosti obravnavam v okviru binarne strukture Absolutni/Drugi, znotraj katere številni raziskovalci (Jacques Derrida, Hélène Cixous, Toril Moi, Alojzija Zupan Sosič in drugi) že dalj časa, eksplicitno ali implicitno, izpostavljajo vrednotenje – prevlado Absolutnega in podrejenost Drugega. Ampak že Nietzsche je poudarjal, da ta dva nasprotna si pola v temelju predstavljata razklan spoj harmonične celote – spoj, po katerem hrepeni tudi postmoderna literarni subjekt. V svojem razmisleku izhajam iz trditve, da je literatura morda edini diskurz, ki nam omogoča, da sežemo onkraj

1 Članek je predelava določenih izsekov iz magistrskega dela *Metamorfoza drugosti v sodobnem slovenskem romanu*, ki je nastalo na Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete UL pod mentorstvom prof. dr. Alojzije Zupan Sosič.

2 Z izbiro dveh slovenskih in enega svetovnega romana želim primerjalno analizo postaviti v širši družbeni kontekst in hkrati udejanjiti postmoderno intenco po preseganju hierarhične monolitnosti. Z vključitvijo kubanskega romana poskušam seči prek evropocentričnega okvira in dati glas tudi redkeje izpostavljenim književnostim.

meja lastne narcisoidnosti in »iz sebstva prestopamo v Drugo« (Virk, 2022, 81).³ Na ta način nam literatura ponuja edinstveno možnost videti svet s perspektive, ki nam ni lastna, pri čemer nam lahko pomaga zlasti literarna empatija.⁴

Čeprav sodobni slovenski roman pripovedi še vedno zgošča okoli binarno zamejenih motivno-tematskih jeder, trdim, da jih pod vplivom postmoderne dinamike in v želji preseči ustaljenost njihovih črno-belih implikacij vse intenzivneje upogiba. Binarizmi zato postajajo razpeti znotraj množstva izbir in možnih variabilnosti, saj razmerje do dveh skrajnosti postaja vse bolj odvisno od nove večperspektivnosti, razumevanja tematike in njenih problematik.

Binarne opozicije

Po Romanu Jakobsonu, Claudu Lévi-Straussu ali drugih vélikih mislecih 20. stoletja so binarne opozicije prevladujoči gradnik človeškega mišljenja in njegovih označevalnih struktur (Schleifer, Davis, Mergler, 2019, 51). Po definiciji Slovarja slovenskega knjižnega jezika binarizmi označujejo koncept dveh enakovrednih in dopolnjujočih se, toda v svojem bistvu kontrastnih polov. Najti jih je mogoče že v svetih knjigah pri večini religij, prav tako kakor v temeljnih filozofskih ali socioloških delih, ki gradijo in utemeljujejo našo, zahodno stvarnost, delih, s katerimi se je zahodnemu človeku razlagala obdajajoča ga pojavnost ter so ga vodila in usmerjala. Bistvo teoretične definicije se skriva v danes utopičnem praidealu – celostnosti, ki je bila skozi zgodovino največkrat namerno prezrta in izrabljena na način, ki v danem zgodovinskem trenutku najbolje služi nadrejenemu.⁵ Ta nadrejeni pol je od nekdaj imel težnjo po »psiholoških binarizmih«, vendar raziskovalci poudarjajo, da so binarne opozicije s psihološkega stališča zgolj platno, na katerem človeška psiha utemljuje lastne predpostavke (Wood, Petriglieri, 2005, 31). Niti narava niti kultura namreč ne ponujata »trdnih kljukic, na katere bi pripeli naše interpretacije« (Latour, 2006, 126). Kot človeška bitja od nekdaj hrepenimo po jasnosti, redu oziroma smiselnosti v svetu, polnem skrivnosti, saj v vsakdanji disharmoniji iščemo možne pojavnosti harmoničnega (Kearney, 2016, 16). Stvari, dogodke ali pojme zato radi zreduciramo na bazične, lažje razumljive kategorije,

3 Robert Kearney opozarja, da ne obstaja nikakršna meja pri tem, koliko si lahko sami sebe predstavljamo v vlogi Drugega, vendar prav »dvojnost pogleda, skozi različnost in identičnost [...], spodbudi preobrat našega naravnega odnosa do stvari in odpre nove načine videnja in bivanja« (Kearney, 2016, 125).

4 Preseganje lastnih meja na področju književnosti je izvedljivo s pomočjo literarne empatije, ki omogoča, da se v mislih postavimo na mesto Drugega in poskušamo razumsko in/ali čustveno doumeti in zaščititi položaj oziroma situacijo, v kateri je tisti Drugi (Zupan Sosič, 2017, 301–302).

5 Alojzija Zupan Sosič (2017, 17) pri premisleku o ustvarjalcih literarnega kanona prevladujoči pol oziroma skupino zahodne kulture označuje s kratico DWEM (ang. *dead white European males*), ki jo sloveni kot MBEM (mrtni beli evropski moški). Ta oznaka jedrnatno opredeli patriarhalno zasnovo naše »zahodne stvarnosti« in je aplikativna tudi na druge družbeno-kulturne situacije ter procese njihove reprodukcije.

ki pomagajo našemu umu, da jih učinkoviteje in hitreje procesira, čeprav pri tem ne govorimo nujno ne o natančnosti ne o pravičnosti. Ta trditev predstavlja bistvo mojega etičnega premisleka o metamorfozi drugosti v sodobnem slovenskem romanu.

Med zahodnimi filozofi v kontekstu obravnave binarnih opozicij izstopa Nietzschejevo pojmovanje diferenciacije med apoliničnim in dionizičnim načelom oziroma razumsko in čutno komponento (Javornik, 2002, 414). Njegova filozofija o dveh sicer kontrastnih, a hierarhično urejenih polih je prekrivna z razlikovanjem med Absolutnim in Drugim znotraj neskončne množice najrazličnejših binarizmov. Pol Absolutnega se povezuje s pojmom svetlega, urejenega in racionalnega, medtem ko Drugi označuje temen, kaotičen in iracionalen pol. Skupaj naj bi po Nietzscheju predstavljala dva nasprotna obraza harmoničnega, dopolnjujočega se binarizma, do zedinjenja katerih lahko pride le v umetnosti, ki predstavlja ustvarjanje na najvišji stopnji duha (Nietzsche, 1995, 124). Binarna struktura se je po Nietzschejevem mnenju kot nepreseženi ideal manifestirala v atiški tragediji, kjer je predstavljala spravo preteklega in sedanjega. Do problema diferenciacije dopolnjujočih se polov je pristopil z nove perspektive, s katero je prikazal zaton dionizičnega duha in rojstvo nove umnosti, ki kot temeljno izpostavlja apolinično načelo, na katerem se je gradila celotna zgodovina Zahoda. Toda ključno je, da za Nietzscheja (1995, 124) brez apoliničnega dionizično ne premore koherentne oblike in strukture, medtem ko brez dionizičnega apolinično občuti manko vitalnosti in strasti; zato samo harmoničen preplet dveh nasprotnih sil lahko predstavlja najvišji umetniški izraz.⁶ Izpostavljena binarnost ne predstavlja trdne, statične entitete bodisi enega ali drugega pola, temveč izpostavlja predvsem njeno prehodnost oziroma gibanje (Ibsch, 2010, 464), torej neizbežno povezanost in vzajemno sopotrebno.

Apolinični pol nove umnosti je skozi zgodovino svojo nadrejenost utemeljeval v razmerju do kakršnekoli drugosti, pa naj je šlo za kolonializirana ljudstva, ženske, delavce ... V času moderne je prvič prišlo do teženj po množičnem prevrednotenju vsakršnih normativnosti in hierarhičnosti, ki so se naenkrat izkazale za nestabilne in posledično – spremenljive. Občutek nestalnosti je zamajal temelje nadrejene entitete, ki je v paniki vse bolj nenadzorovanega primata lastni jaz želela utemeljevati predvsem v odnosu do Drugega, s čimer je vsaj za hip lahko ujela rahljajočo se trdnost. Čas moderne se zato deklarativno resda pojmuje kot čas soočenja z Drugim, vendar v okviru poudarjanja hierarhičnega reda, s katerim se je poskušalo okleniti znanega in ustaljenega (Schleifer, Davis, Mergler, 2019, 54) ter s tem okrepiti absolutno razlikovanje med nadrejenimi in podrejenimi, med Absolutnim in Drugim, kar Latour (2006, 121) imenuje tudi asimetrija.

6 Še več, za Nietzscheja sta »bivanje in svet večno upravičena samo kot estetski fenomen« (Nietzsche, 1995, 39).

Drugi kot podrejena entiteta

Razprave o odnosu do Drugega nas tako spremljajo že dolgo, vendar se njihova intenzivnost s spremembo ontološke perspektive v postmodernem času stopnjuje. V sociološko-filozofskem diskurzu vprašanju Drugega posebno mesto namenja etika drugosti, ki ne izhaja več iz ontologije, v kateri je človek sam sebi izhodišče, temveč iz etike, ki pozornost usmerja k odgovornosti do obličja Drugega (Hribar Sorčan, 2021, 10; Virk, 2018, 157–158). V *Postmoderni etiki* jo je Zygmunt Bauman povezal s svojim razumevanjem duha postmoderne, ki z zavestjo o nestalnosti in spremenljivosti, s povečanjem življenjskih priložnosti ter spreminjanjem ustaljenih časovno-prostorskih dominant izničuje vsakršne trdne in dokončno opredeljive entitete in identitete (Rakovec, 2023, 15–18).

Številni raziskovalci (Jacques Derrida, Hélène Cixous, Toril Moi, Alojzija Zupan Sosič in drugi) že dalj časa trdijo, da sta zahodna filozofija in literarna misel od nekdaj ujeti v neskončno zaporedje binarnih opozicij; vendar kjerkoli obstaja binarna delitev, obstaja tudi prevlada. Ne glede na to, kateri binarni par izpostavimo (razum/čustvo, moško/žensko, svetloba/tema ...), bomo vedno znova ugotovili, da je v izhodiščni paradigmi skrita opozicija Absolutno/Drugo s svojim neizogibnim pozitivnim in negativnim vrednotenjem – včasih odkritim, včasih prikritim (Moi, 1999, 112–113). Ker binarizmi v svojem bistvu neizogibno implicirajo vrednotenje, se vrednotenjski položaji pojmov sčasoma lahko ustalijo in se preobrazijo v raznovrstne stereotipe (Ibsch, 2010, 464). Pomembnost vpliva predsodkov oziroma negativnih stereotipov na naš odnos do Drugega je družbena realnost, ki je sodobnost kljub opominjanju (še) ne zmore preseči. Strinjam se z Richardom Rortyjem (2002, 93), ki opozarja, da je težava ustaljenih pojmovanj v tem, da način, kako govorimo o svetu, v katerem živimo, hkrati ustvarja svet, v katerem živimo.⁷ Če binarne opozicije dojemamo in razlagamo glede na pozitivno in negativno konotiranost, na koncu zreduciramo svet, ga pretirano poenostavimo in zmanjšamo na zgolj dve, neenakovredni in posledično neenakopravni kategoriji.

Skozi zgodovino so ženske, naravo, živali in vse neživo oziroma nečloveško pogosto medsebojno poistovetili in jim pripisovali podrejeno mesto Drugega. Sherry Ortner (1972, 28) meni, da v večini kultur ženske veljajo za manjvredne od moških, kar je posledica binarne logike, po kateri je opozicija moški/ženska vzporedna opoziciji kultura/narava in po kateri ima narava vedno nižjo raven obstoja. Tudi Hélène Cixous (2005, 16) ugotavlja, da je bila zgodovina razuma od nekdaj homogena s falocentrično tradicijo, v čemer lahko opazimo kritiko binarnosti moško/žensko oziroma razum/čustvo, na kar opozarja tudi Nietzsche v *Rojstvu tragedije*. Razum oziroma moška

7 Rorty se v svojih razmišljanjih sklicuje na Nietzschejeva razmišljanja, predvsem na njegovo upanje, da bo človek enkrat v želji po preseganju omejitev v jeziku sam sebe na novo ustvaril z lastnimi izrazi. Na ta način bi ustvaril tudi svojo dušo, saj »ustvariti dušo pomeni ustvariti svoj lastni jezik, nikakor pa ne pustiti, da nam dolžino duše določi jezik, ki so ga nam zanamcem pustili prejšnji rodovi« (Rorty, 2002, 93).

entiteta se je še močneje klasificirala kot svetel, določujoči pol, čustvo oziroma ženska kot temni, podrejeni, Drugi. Toda kakor opozarja Homi K. Bhabha (1994, 31), je Drugi vedno tisti, ki izgublja moč označevanja, negiranja in sprožanja svoje zgodovinske želje, torej vzpostavljanja lastnega institucionalnega in opozicijskega diskurza. Bhabha predvsem poudarja dejstvo, da Drugi skozi zgodovino ni imel enakih možnosti pri izrekanju lastnih (opozicijskih) mnenj in želja, kar lahko projiciramo tudi na položaj žensk, o katerem je v delu *Lastna soba* pisala Virginia Woolf.

Vse številnejše sodobne (kritične) teorije in pristopi (ekokritika, kvir študije, novi materializem in tako naprej) si prizadevajo, da bi ljudje končno ponotranjili prepričanje o spreminjajoči se perspektivi. Dokler ne bomo spremenili kolektivne perspektive in poskušali na svet pogledati onkraj meja lastnega ego-, andro- in/ali antropocentrizma, bo naš svet podvržen intenzifikaciji vseh resnih problemov. Trditev, da je ena entiteta superiorna nad drugo (bela nad črno, moška nad žensko, kultura nad naravo in podobno), samo ohranja trdno zakoreninjeno hierarhičnost ter dopušča tako definiranim »Absolutnim« lastnostim (fizična moč, objektivnost, analitično, linearno oziroma racionalno mišljenje) prevlado nad tistimi »Drugimi« (empatija, senzualnost, subjektivnost, čustvenost oziroma iracionalno mišljenje) (Zupan Sosič, 2007, 110).⁸ Sodobne pripovedi v duhu postmoderne želje po preseganju ustaljene hierarhičnosti zato vse bolj stremijo k preseganju razumevanja črno-belih opozicij, ki se raztapljajo v množstvu perspektiv in izbir, ter nekdanje trdne entitete dojemajo kot fluidne ali spektralne (Rakovec, 2023, 102). Pri tem roman kot najboljšežnejša epska vrsta omogoča najbolj poglobljeno in morda najplodovitejše prevpraševanje vloge Drugega in drugosti. Nekoč trdno določena binarna motivika danes postaja vse bolj razpršena znotraj pluralnosti pripovedovanega, množstva perspektiv in prevladujočega žanrskega sinkretizma, nikakor zgolj v želji po njihovi dekonstrukciji, reinterpreteraciji ter potencialnem preseganju, temveč tudi kot sredstvo izražanja raznolikosti in variabilnosti.

Sodobni slovenski roman in vprašanje drugosti

Do sedaj sem metamorfozo drugosti osvetlila s pomočjo filozofsko-sociološkega okvira, v nadaljevanju pa se raziskava osredotoča na dva sodobna slovenska romana, *Starrec in jaz* (2017) Sarivala Sosiča ter *Po celi ravnini pod nebom* (2022) Jane Putrle Srdić, ki ju primerjam s sodobnim kubanskim romanom *Tišine* (1999) Karle Suarez. Vsi trije romaneskni prvenci so med seboj primerljivi zaradi žanrskih in tematskih podobnosti: gre za tri modificirane sodobne razvojne romane,⁹ ki se osredičajo okoli

8 Alojzija Zupan Sosič (2007, 110) aplicira izpostavljeno trditev na primer stereotipne delitve na »moške« in »ženske« lastnosti, ki sem jo tu razširila v splošnejše poimenovano dihotomijo med Absolutnim in Drugim.

9 Pri vseh treh romanih je prisoten žanrski sinkretizem, saj gre hkrati tudi za ljubezenske in družbene romane, vendar je (modificirana) razvojnost zaradi strukture romanov vseeno prevladujoča.

»male« intimne zgodbe odraščajočih protagonistov.¹⁰ Obenem romani pripovedi gradijo z razpetostjo med dve skrajnosti binarne motivike, ki jo pod vplivom postmodernega duha aktivno upogibajo in izpostavljajo njeno variabilnost. Pri analizi osrednjo pozornost namenjam pripovedno izstopajočim motivnim binarizmom (harmonija/disharmonija, apolinično/dionizično, kultura/narava in heteroseksualnost/homoseksualnost), s pomočjo katerih raziskujem metamorfozo pomena in razumevanja pola Drugega. Zanima me, kako izpostavljene motivne opozicije oblikujejo tako pripovedno kot vsebinsko plat romana.

Romaneski prvenec **Sarivala Sosiča** (1962), pisatelja, umetnostnega zgodovinarja in kustosa v Mestni galeriji Ljubljana, vpeljuje v sodobni literarni prostor svojstveno lirizirano poetiko, ki temelji na izrazitem ritmu, slikovitosti podob, stapljanju pripovednih perspektiv in subtilno izpostavljeni družbeni kritiki. Pisatelj je avtor treh romanov, *Starec in jaz* (2017), *Jaz sam* (2018) ter *Sin in sin* (2020), ter zbirke kratke pripovedi *Ne morem ven* (2022). Roman *Starec in jaz* se posveča intenzivnemu razmerju med mentorjem in učencem, ki ju oblikuje edinstvena življenjska drža strasti do umetnosti, učenja ter preseganja nesprejemanja drugačnosti. Že naslov romana jasno označuje dva (glavna) lika, ki pripoved zaznamujeta kot dva prelivajoča se glasova, povezana z refreni. Mestoma se njuna glasova prepletata do te mere, da je težko ločiti, kje se končujejo fantove in začinjajo starčeve misli. Na ta način pripoved presega homogenost enotne pripovedne perspektive ter hkrati presega tako binarizem jaz/on kot mentor/učenec, nenazadnje tudi starost/mladost, Eros/Tanatos, ki se rojevajo iz njenega edinstvenega razmerja.

V ospredju romana je razpetost med načeloma apolinične racionalnosti in dionizične čutnosti, ki je poudarjena tako na idejni kot pripovedni ravni romana. Čeprav sta izpostavljeni vrednoti rutine in vadenja značilni komponenti racionalnega načela, gre pri glasbi, ki se ji lika intenzivno posvečata, tako kot pri drugih umetnostih, neizogibno tudi za prisotnost dionizične komponente; »glasba je napolnjena s čustvi, mogoče celo največ od vseh ostalih umetnosti« (Sosič, 2017, 21). To zagovarja tudi Nietzsche v *Rojstvu tragedije*, kjer prav glasbo postavlja na pedestal med vsemi umetnostmi. Apolinične vrednote so v pripovedi razumljene kot sredstvo za usmeritev na poti odraščanja, zlasti pri soočenju z lastno in tujo drugostjo v odnosu do družbeno-kulturnega načela, ki ne sprejema dionizične zaletavosti ter jo želi upogniti želeni normativnosti. Po drugi strani je dionizično načelo koncizno zasidrano že v sami strukturi pripovedi, saj gre za ekstatično oblikovane povedi, prepojene z življenjsko strastjo, ki »sega onstran racionalne govorice k iracionalnemu [torej dionizičnemu], neubesedljivemu, kajti iz nje buta in sili še vse, kar je v opisovanem neizrekljivo« (Kozin, 2017, 157). Strast, ki kipi iz povedi, je strast do učenja in predajanja glasbi, izrazitost ritma pa hkrati umerjena apoliničnost.

10 Gre za »male« osebne zgodbe neimenovanega fanta (*Starec in jaz*), Hane (*Po celi ravnini pod nebom*) in neimenovanega dekleta oziroma Suhice (*Tišine*).

[Ž]e pridobljeno lenobno obnašanje, šibka volja, nevtrajnost so se v trenutku začeli spreminjati v nekaj, kar do takrat še nisem poznal, v nekakšno divjo, posebno erotično življenjsko energijo, ki bo postopno preseгла, preoblikovala nesmisel mojega dotedanjega obstajanja v potovanje proti odraščanje skozi učenje, v tem prostoru ni bilo izmikanja, lenobnega poležavanja, govoričenja praznih besed (Sosič, 2017, 20).

Apolinično načelo je lahko razumljeno kot sredstvo za moderacijo dotičnega manka, ki ga s seboj nosi neizoblikovan, sprva pasiven in celo »problematičen« mlado-stnik, vržen v kaos normativnosti in nesprejemanja drugačnosti. Po drugi strani apolinično predstavlja tudi neizogibno pot do razvoja čutne energije, življenjske strasti, ki se v dotičnem primeru manifestira v glasbi in globokem, vseskozi ljubečem medsebojnem odnosu med starcem in fantom. Kakor da je prehod do dionizičnega mogoč le prek apoliničnega, pot do harmoničnega občutenja sveta pa se odstira v apolinično-dionizičnem spletu vzajemne soodvisnosti. S tovrstnim preigravanjem možnih prepletanj prihaja v romanu *Starec in jaz* do metamorfoze drugosti, saj roman gradi na variabilnosti možnega in razpira večplastnost pripovedi.

Večplastnost znotraj binarizma harmonija/disharmonija ključno določa tudi pripovedno in zgodbeno linijo *Tišin*. Kubanska pisateljica **Karla Suarez** (1969), avtorica romanov in kratkih pripovedi, v svojem romanesknem prvencu čas odraščanja mladega neimenovanega dekleta spretno prepleta z družinskim in družbenim kaosom, sicer specifične družbene situacije na Kubi, v obdobju od sedemdesetih do devetdesetih let preteklega stoletja. Romanesknna atmosfera pripovedi se oplaja prav z nihajočim razmerjem med harmoničnimi in disharmoničnimi občutenji, ki se rojevajo iz številnih človekovih prikrivanj in laži. Vse, kar si mlada likinja želi znotraj polja neresnic, so naslovne tišine – simbol najdevanja harmonične odkritosti in resnice. Kaos, ki v gradaciji pripovedi neulovljivo polzi izza zaprtih vrat družinske hiše, pronica v likinjino življenje in se simbolno meša s kaosom zunanjega sveta, zelo podobno kakor v romanu *Starec in jaz*. Vendar se lika obeh romanov, čeprav s podobnim manevrom radikalnega izstopa iz tradicionalnega ustroja in umikom v varnost lastne sobe oziroma starčevega stanovanja, odločita za komplementarni drži: Suhica za pasivno opazovanje, fant za aktivno spoprijemanje.

Morala sem izstopiti iz radija koncentričnih krogov vélike hiše, morala sem stran. Potem bi stvari postale znosne. Dogajanje, ki ga spremljaš od zunaj, je znosno, sprejemljivo in razumljivo. Samo noter ne smeš pasti. To sem počela že zelo dolgo. Bila sem le opazovalka. (Suarez, 2006, 116)

Prav disharmoničnost družbene rigoroznosti v obeh likih krepi občutek drugosti do obdajajoče ju stvarnosti in rezultira v razpetosti med namerno željo po samoti in osamljenostjo, na spektru katerih tli preprosta želja po medčloveški bližini, razumevanju in sprejemanju. Tudi pripovedovalka iz *Tišin* enega od možnih odgovorov najde v ljubezni do umetnosti. Želja po najdevanju harmoničnega s pomočjo umetnosti in predvsem v umetnosti je vodilni imperativ vseh treh pripovedi in nič drugega kot hrepenenje po prvobitni celostnosti pred razkolom na pol apoliničnega in dionizičnega po Nietzscheju.¹¹

Izpostavljeni občutek bivanjske disharmonije je prav tako poudarjen gradnik pripovedne atmosfere v drugem slovenskem romanu, *Po celi ravnini pod nebom* (2022). Tudi romaneskni prvenec **Jane Putrle Srdić** (1975), pesnice, pisateljice in intermedijske umetnice, prinaša razplasteno pripoved, ki prevprašuje nekdanje trdne kategorije razumsko-čutnega, pa tudi spolnosti, medčloveških in čezvrstnih odnosov človeka do kulture, narave in nenazadnje tehnološkega oziroma virtualnega vidika. Avtorica je v sodobnem literarnem prostoru dobro znana predvsem kot pesnica, izdala je že tri pesniške zbirke, *Kutine* (2003), *Lahko se zgodi karkoli* (2007) in *To noč bodo hrošči prilezli iz zemlje* (2014). Naslov obravnavanega romana se zgoščeno nanaša na intimno željo po bivanjski povezanosti, vendar konotira širše od intimnega medčloveškega odnosa na povezanost protagonistke s celotnim svetom, ki se v romanu razkriva kot mreža medsebojnih vplivov in povezav med ljudmi, toda tudi povezav med ljudmi in neljudmi v najširšem pomenu besede, s čimer avtorica odločno razširja človeško perspektivo in presega binarizem človek/žival, jaz/on, Absolutni/Drugi.

Naslov romana, ki pooseblja Hanino vodilno hrepenenje, željo najti izgubljeno povezanost s svetom, ubeseduje misel, da se je od nekdanje počutila, kakor »da pripada celemu planetu« (Putrle Srdić, 2022, 19). S tem roman prevprašuje kompleksno razmerje med človekom in naravo oziroma kulturnim in naravnim načelom. Vendar likinja tako v razmerju do kulturnega kot do naravnega, paradoksalno, občuti hkrati s hrepenenjem po bližini tudi – drugost. Njen odnos odraža vse možne spektralne točke, odvisno od gledišča, s katerega zremo na v svet vržen individuum. Hana je prav v (samo)definiranju lastnega odnosa do stvarnosti izredno fluidna posameznica, ki se povsem izogiba binarnim kategorizacijam, saj ves čas prevprašuje odnose do različnih drugosti. Njena tretjeosebna personalna pripoved se kot poskus odmika od antropomorfnega pogleda prvoosebne pripovedi ne osredotoča le na njene notranje, osebne refleksije, temveč teži k večglasju in večperspektivnosti vsakršnih izpostavljenih situacij, (romantičnih) odnosov in (polemičnih) mnenj. Avtorica človeško perspektivo mestoma vzporeja s perspektivo živalske zavesti, patagonske lisice, ki Hanine bolj eksistencialne razmisleke reducira na primarno bivanjske. Na ta način pripoved poglavlja

11 Strinjam se s Kearneyjem (2016, 16), ki meni, da v postmoderini dobi fragmentacije in razdrobljenosti prav pripoved ponuja eno od najstalnejših oblik tako individualne kot skupnostne identitete, kar na poseben način estetizirajo tudi romani.

literarno empatijo in naslavlja možnost pozorne pripovedi (Tokarczuk, 2022, 179),¹² v čemer vidim prevladujočo inovativnost in pripovedno kvaliteto romana.

Lastnosti pozorne pripovedovalke odraža tudi Suhica iz *Tišin*, saj v pripovedi zaseda mesto distancirane opazovalke, ki je na začetku poglobljena tudi zaradi zavesti o otroški pripovedovalki. Suhica svojo sicer personalno perspektivo razširja na druge bivajoče, ljudi in neljudi, a med njimi ne prihaja do teženj po medsebojnem prepletu kakor v slovenskem romanu, kjer naravno načelo predstavlja osrednji prostor komunikacije z Drugim: »Vse okrog nas je živo in komunicira z drugimi bitji. Vse se spreminja v odnosu do drugega, nič ne obstaja samo zase in vedno enako« (Putrle Srdić 2022: 119). Iz zapisa- nega je razvidno, da šele stik z Drugim omogoča razvoj empatije in zavedanja, da nihče ne živi sam zase – pripoved pa sama sebe definira v spremenjenem pogledu do Drugega.

Vendar avtorica nihanje v odtujenosti tako od kulturnega (od katerega se umika) kot naravnega (ki v njej vzbuja hkrati hrepenenje in nezmožnost stika) razširja dalje v paradoks postmoderne triade med naravo, kulturo in virtualnim, s katero se bralkam in bralcem odpira subtilno podana možnost za premislek o sodobnem človeku, njegovi- vih dilemah in načinu življenja – tako v »neobstoječi« divjini kot v na novo nastajajo- čih medprostorih.

Obstajala sta v medprostoru in to je bila nova paradigma, nova oblika odnosa izven mreže njenih fizičnih znanecv in družin, bila sta nevidna, dotikala sta se na daljavo. Zanj, ki je večino dneva preživel v virtualni realnosti, to ni bilo nič nenavadnega. Zanj, ki je pisala in ustvarjala svetove v mislih, tudi ne. (Putrle Srdić, 2022, 10)

S tem manevrom pisateljica še dodatno razširja metamorfozo drugosti, saj nobena od izpostavljenih entitet ne nosi izrazito negativnega ali pozitivnega predznaka. Hana je prisiljena živeti, se iskati in najdevati v fluidnem prepletu vseh treh, iz česar izraščata njena valujoča identiteta – vselej odvisna od gledišča in trenutka pogleda.

Kompleksnost identitete se v obeh sodobnih slovenskih romanih povezuje tudi z vprašanjem fluidne seksualne identitete (glavnih) likov, skozi katero poteka njihova (samo)formacija, medtem ko v kubanskem romanu prej predstavlja mesto destrukcije. Obe slovenski pripovedi ljubezenskih vezi ali seksualnih razmerij ne utemeljujeta več na temelju spola, temveč v trkih in stikih človeških samot, ob pristni medčloveški naklo- njenosti, ljubezni in nenazadnje spoštovanju. Tedaj se odnos povsem spontano lahko stopnjuje tudi v fizičnega, kar se zgodi tako Hani kot neimenovanemu fantu. Hanina

12 Olga Tokarczuk (2022, 179–180) meni, da nam danes primanjkuje novih načinov pripovedovanja o hitro spreminjajočem se svetu. Manjkajo nam nove točke zrenja in izoblikovana naracija. Eno od mož- nih rešitev vidi v pozornem pripovedovalcu, ki ne izhaja zgolj iz sebstva in hkrati presega antropomor- fne okvire, saj je pozoren na vse in do vseh: ne samo do ljudi, ampak do sveta kot celote.

fluidna seksualnost (na začetku je v razmerju z moškim, nato z žensko) na nobenem mestu v romanu ni pojasnjavana, pred bralcem se razgrne kot organski del pripovedi: znak metamorfoze drugosti, ki to ne želi biti, s čimer avtorica poskuša seči onkraj same dekonstrukcije binarnosti. Svojevrsten je tudi odnos med neimenovanim fantom in njegovim mentorjem, ki se rojeva iz skupne ljubezni do umetnosti in predajanja psihofizično intenzivnemu procesu učenja. Kljub deklarativni heteroseksualnosti je fant na koncu pripovedi intimen s svojim mentorjem, saj do njega občuti globoko duhovno ljubezen in naklonjenost, kar ga opredeljuje kot demiseksualnega.¹³ Roman z edinstvenim odnosom zelo odločno odpira vprašanje metamorfoze drugosti, saj odstira do sedaj v slovenski književnosti še neartikulirano obliko seksualnosti in z njo kaže na človeško raznolikost.

Sklep

Danes se v »malih«¹³ intimnih pripovedih sodobnega romana posameznikova identiteta (samo)oblikuje skozi valovanje življenja, ki nikakor ni več trdna in enoznačno opredeljiva forma, kar odpira vprašanje o metamorfozi drugosti v sodobnih slovenskih pripovedih. Literarni liki kot postmoderni posamezniki poosebljajo le različico identitete v trenutku opazovanja, gradniki njihove identitete pa se skupaj s pripovedjo razlivajo v fluidnosti možnega. V analiziranih sodobnih (slovenskih) romanih do izraza prihajata večplastnost motivno-tematskih jeder in nova večperspektivnost, ki pod vplivom postmoderne dinamike upogibata in relativizirata vsakršne binarno razpete entitete. Opazovani binarni gradniki motivnih jeder potrjujejo tezo o metamorfozi drugosti v obravnavanih sodobnih (slovenskih) romanih, s čimer ponujajo možnost nadaljnjih, obsežnejših analiz. Binarne opozicije se z izpostavljanjem variabilnosti odločno otrešajo ustaljenih predznakov črno-belih implikacij, saj so te sedaj vse bolj odvisne od perspektive, razumevanja tematike in njene problematike, s čimer v sodobni slovenski roman vnašajo pripovedno in vsebinsko večplastnost. Ta se odraža v potrebi po poglobljeni literarni empatiji in pozorni pripovedi; stapljanju pripovednih perspektiv in glasov; občutenju drugosti do obeh skrajnih spektralnih polov (ne glede na njun ustaljeni vrednotenjski položaj); hrepenjenju po bivanjski harmoniji oziroma izgubljeni celostnosti; umetnosti kot poslednji trdni entiteti; nenehnem nihanju med željo po umiku in aktivnim spoprijemanjem s svetom ter občutenjem osamljenosti in željo po samoti ter v razširitvi binarizmov v sodobne triade. Pri slovenskih pripovedih metamorfoza drugosti prihaja do izraza tudi v fluidnosti seksualne identitete, ki prvič daje glas v slovenski književnosti še neartikuliranim oblikam seksualnosti. Šele možne nianse lahko bralkam in bralcem, prav tako kot likom v pripovedih, omogočijo, da se (vsaj) s pomočjo umetnosti približajo bivanjski harmoniji.

13 Demiseksualnost je romantična seksualnost oziroma romantična privlačnost, pri kateri posameznik kot primarne ne doživlja fizične ali spolne privlačnosti, temveč globljo čustveno privlačnost. Šele ko z osebo splete globlje, čustvene vezi, je lahko z njo tudi fizično intimen (Barton, 2009, 27–28).

Bibliografija

- Barton, A., Demisexuality as a Contested Sexuality, *New Views on Gender* 19, 2019, str. 25–35.
- Bauman, Z., *Postmoderna etika* (prev. Urban Tarman), Ljubljana 2016.
- Bhabha, H. K., *The location of culture*, London, New York 1994.
- Cixous, H., *Smeh meduze* (prev. Barbara Pogačnik), Ljubljana 2005.
- Derrida, J., *O gramatologiji* (prev. Uroš Grilc), Ljubljana 1998.
- Hribar Sorčan, V., *Jaz in drugi v (post)moderni filozofiji in umetnosti: na poti k sodobnosti*, Ljubljana 2021.
- Ibsch, E., Why we need binarism to go beyond it, *Neohelicon* 37, 2010, str. 463–468.
- Javornik, M., Urejanje kaosa ali kako se je kalil ruski postmodernizem. *Slavistična revija* 50/4, 2002, str. 413–434.
- Kearney, R., *O zgodbah* (prev. Andrej E. Skubic), Ljubljana 2016.
- Kozin, T., Uглаšen besedni spev, *Literatura* XXIX/315, str. 156–161.
- Latour, B., *Nikoli nismo bili moderni: esej iz simetrične antropologije* (prev. Saša Jerele), Ljubljana 2021.
- Moi, T., *Politika spola/teksta* (prev. Katarina Jerin), Ljubljana 1999.
- Nietzsche, F., *Rojstvo tragedije iz duha glasbe* (prev. Janko Moder), Ljubljana 1995.
- Ortner, S. B., Is Female to Male as Nature is to Culture? *Feminist Studies* 1/2, 1972, str. 5–31.
- Putrle Srdić, J., *Po celi ravnini pod nebom*, Ljubljana 2022.
- Rakovec, A., *Metamorfoza drugosti v sodobnem slovenskem romanu: magistrsko delo*, Ljubljana 2023.
- Rorty, R., *Izbrani spisi* (prev. Jan Bednarik in drugi), Ljubljana 2002.
- Schleifer, R., Davis, R. C., Mergler, N., *Culture and Cognition: The Boundaries of Literary and Scientific Inquiry*, Ithaca, New York 2019.
- Sosič, S., *Starec in jaz*, Maribor 2017.
- Suarez, K., *Tišine* (prev. Veronika Rot), Novo mesto 2006.
- Tokarczuk, O., *Pozorni pripovedovalec* (prev. Jana Unuk), Ljubljana 2022.
- Virk, T., *Etični obrat v literarni vedi*, Ljubljana 2018.
- Virk, T., *Zakaj je literatura pomembna?*, Ljubljana 2022.
- Wood, J. D., Petriglieri, G., Transcending Polarization: Beyond Binary Thinking, *Transactional Analysis Journal* 35/1, 2005, str. 31–39.
- Zupan Sosič, A., Spolni stereotipi in sodobni slovenski roman, *Primerjalna književnost* 30/1, 2007, str. 109–120.
- Zupan Sosič, A., *Teorija pripovedi*, Maribor 2017.

Metamorfoza drugosti in sodobni slovenski roman

Ključne besede: drugost, Drugi, binarne opozicije, apolinično/dionizično, sodobni slovenski roman, etika drugosti, Sarival Sosič, Jana Putrle Srdić, Karla Suarez

Metamorfozo drugosti, do katere pod vplivom postmoderne etike in spremenjene perspektivnosti sveta prihaja tudi v sodobnih pripovedih, sem analizirala in interpretirala v treh sodobnih romanih: sodobnih slovenskih romanih *Starec in jaz* (2017) Sarivala Sosiča ter *Po celi ravnini pod nebom* (2022) Jane Putrle Srdić in sodobnem kubanskem romanu *Tišine* (1999) Karle Suarez. Pri razlagi in povezavi koncepta Drugega in drugosti sem se naslonila na razumevanje binarne strukture Absolutni/Drugi, izhajajoč iz Nietzschejeve teorije o apoliničnem in dionizičnem polu nekdanj harmoničnega binarnega spoja. V analiziranih sodobnih (slovenskih) romanih prihaja do izraza nova večperspektivnost, ki pod vplivom postmoderne dinamike upogiba in relativizira vsakršne binarno razpete entitete. Analiza metamorfoze drugosti je pokazala, da se pripovedno izstopajoči gradniki binarnih motivnih jeder v analiziranih romanih (harmonija/disharmonija, apolinično/dionizično, kultura/narava, heteroseksualnost/homoseksualnost) z izpostavljanjem variabilnosti otesajo ustaljenih predznakov vrednostnih implikacij. Spreminjajoči se odnos do entitete Drugega, ki sveta ne vidi več kot hierarhično urejenega monolita, v sodobne romane vnaša pripovedno in vsebinsko večplastnost, ki se odraža v potrebi po poglobljeni literarni empatiji in pozorni pripovedi; stapljanju pripovednih perspektiv in glasov; občutenju drugosti do obeh skrajnih spektralnih polov; hrepenenju po bivanjski harmoniji oziroma izgubljeni celostnosti; umetnosti kot poslednji trdni entiteti; nenehnem nihanju med željo po umiku in aktivnim spoprijemanjem s svetom ter občutenjem osamljenosti in željo po samoti ter razširitvi binarizmov v sodobne triade. Pri slovenskih pripovedih v ospredje stopa tudi fluidnost seksualne identitete, ki daje glas v slovenski književnosti še neartikuliranim oblikam seksualnosti.

Metamorphosis of Otherness and the Contemporary Slovenian Novel

Keywords: otherness, Others, binary oppositions, Apollonian/Dionysian, contemporary Slovenian novel, ethics of otherness, Sarival Sosič, Jana Putrle Srdić, Karla Suarez

The metamorphosis of otherness occurs under the influence of postmodern ethics and the changed perspective of the world even in contemporary novels. Therefore, I analyzed and interpreted this phenomenon in three contemporary novels: in the

Slovenian novels *Starec in jaz* (The Old Man and Me) (2017) by Sarival Sosič and *Po celi ravnini pod nebom* (Across the Whole Plain Under the Sky) (2022) by Jana Putrle Srdić, and in the Cuban novel *Silencios* (*Tišine*) (1999) by Karla Suarez. When explaining and connecting the concept of the Other and otherness, I relied on the understanding of the binary structure Absolute/Other, building on Nietzsche's theory about the Apollonian and Dionysian poles of the once harmonious binary union. In the analyzed contemporary (Slovenian) novels, a new multi-perspective emerges, which, influenced by postmodern dynamics, bends and relativizes any binary entities. The analysis of the metamorphosis of otherness revealed that observed building blocks of binary motives (harmony/disharmony, Apollonian/Dionysian, culture/nature, heterosexuality/homosexuality) shake off established value signs by exposing their variability. The evolving attitude towards the entity of the Other, which no longer sees the world as a hierarchically arranged monolith, brings a multi-layeredness to contemporary novels both in terms of narrative and content. In the analyzed narratives, this is reflected in: the need for deeper literary empathy and tender narration; fusing of narrative perspectives and voices; the feeling of otherness towards both extreme spectral poles; longing for existential harmony or lost integrity; the representation of art as the last solid entity; constantly oscillating between the desire to withdraw and actively deal with the world, and the feeling of loneliness and the desire for solitude; the extension of binaries into modern triads. In the two Slovenian novels, the fluidity of sexual identity also comes to the fore, giving voice to forms of sexuality still unarticulated in Slovenian literature.

○ avtorici

Ana Rakovec (roj. 1997) je asistentka za slovensko književnost na Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani in doktorska študentka. Leta 2023 je hkrati zaključila pedagoški magistrski študij slovenistike in vzporedni študij rusistike ter primerjalne književnosti in literarne teorije. Med študijem se je izpopolnjevala na Inštitutu A. S. Puškina v Moskvi; poučevala je slovenščino na splošni gimnaziji in slovenščino kot drugi in tuji jezik. Za magistrsko nalogo z naslovom *Metamorfoza drugosti v sodobnem slovenskem romanu* je prejela dekanjino nagrado Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

E-naslov: Ana.Rakovec@ff.uni-lj.si

About the author

Ana Rakovec (born 1997) is Assistant of Slovene Literature at the Department of Slovene Studies, Faculty of Arts, University of Ljubljana, and a doctoral student. In 2023, she completed a pedagogical master's degree in Slovene Studies and parallel studies in Russian Studies and Comparative Literature and Literary Theory. During her studies, she improved her skills at the A. S. Pushkin Institute in Moscow, taught Slovene at a general high school and Slovene as a second and foreign language. She received the Dean's Award of the Faculty of Arts, University of Ljubljana, for her master's thesis, entitled *Metamorphosis of Otherness in the Contemporary Slovenian Novel*.

Email: Ana.Rakovec@ff.uni-lj.si